

Mario Katić, Domородci i gospodari: historijsko-antropološka studija stvaranja bosanskohercegovačkog grada Vareša, Sarajevo-Zagreb 2020, 144 str.

Монографија Марија Катића насловљена „Домородци и господари: хисторијско-антрополошка студија стварања босанскохерцеговачког града Вареша“ доноси право освежење међу етнолошку и антрополошку науку на подручју, пре свега, Босне и Херцеговине те некадашње заједничке државе Јужних Словена – Југославије, а потом и на просторима Балканског полуострва и у југоисточне Европе уопште. У питању је студија у којој аутор настоји да контекстуализује и анализира рукописе Мије Жуљића и Јосипа Токмачића, двојице народних прегалаца из Вареша, о томе какве је промене претрпело ово место у средњој Босни у очима његових становника почевши од краја XIX до средине XX столећа. Недалеко од „старог Вареша“ обликованог за време османске управе, развија се, током аустроугарске владавине, нови град „Вареш Мајдан“. Како то утиче на живот људи?

У почетном делу („Домордци и господари: увод“) аутор нам представља проблематику односа између „домородаца“, обичних људи, становника Вареша и „господара“ – аустроугарских власти, виновника убрзане индустријализације Босне и Херцеговине, а самим тим и Вареша у коме се гради прва висока пећ за новонасталу железару. Крај богат рудом преко ноћи доживљава свој преображај и о томе Мијо Жуљић и Јосип Токмачић сведоче на основу сопствених посматрања свакодневнице и промена које наступају доласком Аустроугарске у Босну и Херцеговину 1878. године. Њихови рукописи, похрањени у архивској документацији Хрватске академије знаности и умјености и Фрањевачког самостана у Високом, о друштвеним и економским приликама, свакодневници, верском животу и другим елементима културе Варешана, били су мотив Марију Катићу да напише ову књигу. Како аутор наводи, циљ књиге је, кроз анализу етнографија двојице прегалаца, „приказати, проблематизирати и обрадити процес стварања једнога града у Босни и Херцеговини, његове трансформације крајем 19. и почетком 20. ст., али једнако тако и стварање онога што можемо сматрати урбаном културом и грађанством у Босни и Херцеговини“ (Katić 2020, 19). На трагу тих размишљања, аутор даје кратак и језгровит приказ досадашњих антрополошких истраживања босанско-херцеговачког града, у чијем модерном обликовању аустроугарске власти имају једну од кључних улога. Иза тога се, како примећује Ка-

тић, налази „колонијални приступ“ помоћу кога се ствара „нови човјек за ново доба“ тако што се у потпуности мења дотадашњи ток свакодневнице, породичних и суседских односа, те друштвени, културни и идентитетски профил становништва, а што је део ширих процеса коришћења природних и људских ресурса Босне и Херцеговине – „припитомљавања“ аустроугарског „малог Оријента“ (Катић 2020, 18).

У поглављу „Етнографија, историјска антропологија те архивски обрат“ учињен је вредан напор да се објасни значај локалних, „завичајних“ етнографија у погледу њихове даље историјско-антрополошке обраде и коришћења архивске грађе у етнологији и антропологији уопште. Ослањање етнографије на историографију и обратно, уз архивски рад, један је од предуслова свеукупног разумевања одређеног друштвено-културног контекста, што је у књизи поткрепљено студијама релевантних аутора али и критичким освртом везаним за однос антропологије и историје. (Не)објављени рукописи Жуљића и Токмачића, с тим у вези, представљају утолико већу вредност за науку и јавност јер казују читаоцу како се Вареш развијао пред њиховим очима и зашто су почели да пишу о родном крају, несвесно описујући свакодневицу локалне заједнице којој и сами припадају. Одељак „Босанскохерцеговачки градови крајем 19. и почетком 20. ст: политичко-друштвени контекст“ садржи кратак осврт на политичке, инфраструктурне и друштвене прилике у Босни и Херцеговини током аустроугарске владавине (1878-1914), односно урбани и транспортни преображај (изградња путева и железнице), демографске промене, те укључивање етно-религијских заједница у политички живот царевине.

Средишњи одељак „Стари Вареш Мије Жуљића“ доноси, попут временске машине, увид у природно и урбано окружење „старог Вареша“, привредне и породичне околности Варешана, верски живот и богомоље, као и основне цртице о фабрици/железари. Језик којим аутор пише представља народни говор ондашњих становника путем кога читалац стиче утисак о томе како су живели обични људи у Варешу крајем XIX и почетком XX столећа. Марио Катић наглашава да је из Жуљићевог рукописа издвојио оне делове који су њему били важни за ову студију, те да ће комплетно објављивање рукописа наступити у оквиру „Зборника за народни живот и обичаје“ ради будућих истраживања.

Друго по реду средишње поглавље под именом „Стари Вареш Јосипа Токмачића“ у нешто обимнијем опусу такође осликава како је изгледао „стари Вареш“, какве су биле економске активности његових становника, као и пружени отпор аустроугарском оку-

патору коме је у потпуности одговарало искоришћавање околних природних и људских потенцијала, због чега је настао и детаљно описан штрајк радника у железари. Даље су осликани слободно време и свакодневица Варешана, те рад културних друштава и сличних удружења усмерених ка развоју физичке културе. Марио Катић, као и у случају претходног рукописа, издваја за своју студију најважније делове у оригиналу онако како је писао сâм Токмачић, који одлази корак даље од свог претходника Жуљића наводећи имена саговорника и њихове кратке животописе, те покушавајући да објасни контекст функционисања новооснованих културних друштава и историјског развоја Вареша.

У аналитичко-интерпретативном поглављу „Домордци и господари: анализа“ Марио Катић антрополошким „наочарима“ подвргава записе Мије Жуљића и Јосипа Токмачића како би у целом том процесу, осим временског и просторног лоцирања трансформације „старог“ Вареша и постанка „новог“ Вареша, дао глас „домороцима“, обичним људима, насупрот „господарима“, колонијалним аустроугарским властима. Аутор је непрекидно свестан како сопствене истраживачке позиције тако и ограничења које етнографије „завичајног“ карактера могу имати, као и етнографије као „чист“ извор знања уопште. Наводећи друштвено-политичке и економске прилике током периода касне владавине Османског царства у Босни и Херцеговини и владавине Аустроугарске, аутор се стручно осврће на свакодневни живот Варешана у контексту нарастајућих процеса индустријализације, урбанизације и етничке/националне (само)идентификације, промене дневних навика, начина живота (радних навика, слободног времена, спавања, одевања, верског живота) и занимања (од занатства ка индустрији), настанка културних друштава, изградње железнице и нових хришћанских богомоља, измењених родних улога и великих разочарења насталих као резултат аустроугарске привредне и људске експлоатације под изговором свеопштег напретка.

Напоследку, аутор у „Закључним размишљањима“ сматра да је проблематику проучавања међуодноса „домородаца“ и „господара“ тек покренуо и да није дао коначне одговоре, оствивши да је поред стручних имао и личне мотиве да приступи истраживању ове теме, „стварању града и грађанина“, и то из угла управо тих грађана, „инсајдера“, чији су се животи у великој мери променили након изградње фабрике. Дакле, постоји уверење „да је њихов глас довољно вриједан те да нам нуде изнимно риједак поглед у један свијет који је у једном тренутку био Босна. Та и таква Босна и Херцеговина

резултат је колонијалног дјеловања Османског Царства, а Босна и Херцеговина која настаје и нестаје у њихову времену резултат је колонијалног дјеловања Аустро-Угарске Монархије. У тим дјеловањима различитих господара на *домородце* поступно се ствара и обликује Вареш какав познајемо данас те Босна и Херцеговина какву познајемо данас – резултат колонијалног дизајна.“ (Katić 2020, 136-137).

Сматрам да је овом књигом уважени и радишни колега Марио Катић вратио понос поновном ишчитавању заборављених списа о различитим појавним облицима културе и њиховим променама у оквиру етнологије и антропологије, утро пут даљим проучавањима на пољу историјске антропологије и подсетио нас на важне теме као што су постанак и развој градова као специфичних друштвено-културних средина, посебно у Босни и Херцеговини где је о томе мало писано на начин на који је то аутор обавио. Важно је такође истаћи да је у свему томе колега Катић обратио пажњу на обичне људе, мале учеснике великих процеса. Верујем да ће ова студија бити од користи не само студентима и студенткињама свих нивоа студија етнологије и антропологије на „домаћем“ говорном подручју, већ колегама и колегиницама у оквиру „домаће“ научне заједнице чије би шире интересовање дало полет дубљем разумевању онога што нас се итекако тиче, јер смо сви, мање-више „домороци“ – само су нам различити „господари“.

Богдан Дражета